

«ФІЛОСОФІЯ ВИЖИВАННЯ» ЯК УМОВА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена проблемі виживання людини і всього людства в умовах сучасної соціокультурної ситуації, що характеризується комп'ютеризацією, віртуалізацією, поглибленням екологічно-соціальної кризи, тотальним пануванням масової культури і втратою самоідентичності людини, а відтак, необхідності повернення до цієї ідентичності за допомогою оновлених світоглядно-аксіологічних установок, що має запропонувати філософія виживання.

Ключові слова: виживання, людина, особистість, ідентичність, екологія, віртуалізація, комп'ютеризація, консьюмеризм, суспільство, культура, філософія, аксіологія.

Актуальність теми зумовлена станом соціокультурної дійсності, визначальними рисами якої постають екологічна та соціальна кризи, тотальна технізація, комп'ютеризація, віртуалізація, консьюмеризація, омасовлення культури, за яких людство опинилося на межі виживання. Загроза – цілком реальна, бо ж людина вже поступово знищує себе, власноруч створюючи ситуацію деградації особистої та суспільної моралі, інтелектуальних і творчих потенцій, соціальної дезінтеграції, аномії та фрустрації, а відтак розмивання антропоідентичності, що вимагає новітніх світоглядних аксіоорієнтацій.

Мета дослідження – проаналізувати основні загрози для людини в умовах онтологічно-змістової дезорієнтації і показати, що філософська наука у вигляді *філософії виживання* має сконцентруватися на проблемі і перспективі виживання людства в умовах антропологічно-соціальної кризової ситуації.

Рівень дослідження проблеми. Питання виживання світу і людини у нових соціокультурних умовах досліджується у численних концепціях З.Бжежинського, М.Будико, Е.Вінера, В.Загладіна, Г.Кана, Ю.Касигіна, Л.Лєскова, Н.Мамєдова, Д.Медоуза, Ю.Овчиннікова, Дж.Огілві, Е.Пестеля, В.Петрова, А.Печчеї, М.Рішон'є, Т.Розака, В.Соколова, Дж.Форрестера, П.Холла, П.Хоукена, П.Шварца та інших. Доволі популярними стають теорії постіндустріальної цивілізації Е.Тоффлера, А.Еррери, Д.Белла, "програмованого суспільства" А.Турена, концепції "мережевого суспільства" М.Кастельса, "креативної людини" Р.Флориди та "креативного суспільства" Ч.Лендрі.

Образ людини (чи-то, трансформованої людини), ризики, що на неї чекають і необхідність встановлення нових взаємовідносин людини та світу встановлюють Ж.Батай, У.Бек, О.Білорус, Ж.Бодрійяр, Р.Белялетдінова, Ю.Волков, А.Гусейнов, Ж.Дельоз, М.Кисельов, Ф.Ліотар, В.Лях, М.Надольний, О.Скаленко, А.Толстоухов, І.Хижняк, М.Хилько, О.Хохріна, О.Шульман, Ф.Фукуяма, Л.Юрченко. А Х.Патнем, Р.Нозік, Д.Деннет, Д.Девідсон, Д.Челмерс пропонують концепти "людини майбутнього" – синтезу Homo Sapiens із штучним інтелектом, комп'ютерними технологіями.

Виклад матеріалу. Про потребу нових світоглядно-цивілізаційних орієнтирів та нової філософії йшлося ще у 1988 р. на Брайтонському конгресі. Новітні аксіовектори, адаптовані до вимог глобалізовано-технізованої соціокультурної дійсності, має забезпечити нова філософія, яку Ф.Лазарєв та Т.Сидоріна називають "філософією кризи", А.Урсул – "філософією безпеки", В.Кутирєв – "філософією спротиву", С.Сидоренко вживає термін "філософія виживання", щоправда, наділяючи його екологічно-етичним сенсом.

Соціокультурна дійсність з її тотальною інформатизацією, комп'ютеризацією, прагненням до космічної експансії та підкорення природи, спробами доведення існування галактичного та позагалактичного розуму, деструктивними процесами в інституті сім'ї, масштабними екологічними катастрофами, численними деформаціями та деструкціями у психічних,

ментальних, етичних, екзистенційних структурах людського духу, схильністю маніпулювати смисловими й ціннісно-нормативними структурами, поступовим самознищенням людини, яка живе в умовах знеособленої та бездуховної цивілізації, постійному пригніченні власної індивідуальності, надмірного споживання, інтелектуальної деградації та психо-емоційної нестабільності, всезагального відчуження, вимагає, щоби філософія перетворилася з дидактичної теорії на практичне вчення – *філософію виживання*.

За умов, коли утопічні варіанти розвитку світу, що ще 20 років тому видавалися фантазією літераторів та кінематографістів, стають реальністю, – природа не витримує цивілізаційного навантаження, а демографічна та економічні кризи, політичний тероризм, загроза ядерних воєн – реальними обставинами життя людини, необхідним є переосмислення стосунків у рамках дихотомії "людина-природа". Нині ця суперечність досягла свого апогею внаслідок нестримного прагнення людини "поліпшувати" природу через "філософію" насильства та перемоги над природою [12, с.133]. Глобалізація та мегаіндустріалізація мали за головний наслідок виснаження природних ресурсів і екологічну кризу на всіх рівнях, внаслідок чого під загрозою опинилася не просто природа як окремий, незалежний складник, а природа як феномен, що дає життя людині і сама людина, як частина природи. Тож глобальним соціальним завданням постає самозбереження людства [9]. Філософія пропонує інерційний, ультратоталітарний та трансформаційний шляхи виходу з цієї кризи. Останній передбачає прийняття нового світогляду, нової системи цінностей, нової світової релігії, результат – усвідомлена колективна поведінка [4, с.281], що спрямована на охорону екосистеми, екологізацію виробництва та раціоналізацію споживання [12, с.135].

Для подібних трансформацій необхідні нові світоглядно-моральні установки, які б гуманізували науково-технічний прогрес та мінімізували б шкідливий вплив людини на світ і саме їх має запропонувати *філософія виживання*, що може бути складовою філософської антропології і акцентуватися на формуванні екологічної свідомості як умови виживання людства [12]. Та *філософія виживання*, що обмежується ековідповідальністю, не дає повного розуміння усіх небезпек, які стоять перед людиною.

Сучасності у спадок залишилися криза індустріального та постіндустріального суспільства, наука і техніка більше не вважаються абсолютними цінностями й універсальними засобами розв'язання соціальних проблем, а науково-технічний прогрес, що спровокував аксіологічну кризу на різних рівнях людського буття, виглядає доволі суперечливим досягненням. Безперервні зміни і шалений темп спричиняє "страх змін", дезорієнтує людину і призводить до краху цінностей: "хай суспільство прогресуй, але, зрозумійте, особистість при цьому регресує... Суспільство самим процесом свого розвитку прагне роздробити особистість... перетворити її з індивіда на орган" [15]. Прогрес, заручником якого стала людина, в гонитві за власним комфортом та "полегшенням життя", призводить до кризи у сучасному соціумі та навколишньому світі, адже він не підвладний гуманітарним цінностям, а орієнтується виключно на матеріальне забезпечення та миттєві задоволення людини, а тому повільно, але впевнено і методично знищує її.

Деякі дослідники перспективи виживання людини вбачають саме у комп'ютерній та генній інженерії, мовляв, людина-кіборг чи віртуальна особистість, що живе не у світі реальному, а в Інтернет-просторі, має шанс на виживання [16]. Проте, на нашу думку, саме тотальна механізація та технізація ставлять виживання людини під загрозу. Інформаційне суспільство зумовлює "відмирання" універсальних соціально-правових та моральних норм цивілізації, викликає суперечність між інформацією та гуманітарним знанням [13]. Нині йдеться, якщо не про фізичне винищення людини (поки що), то про інтелектуально-духовне. Техніка перетворила колись творчу роботу на систематичне виконання однакових дій, позбавляючи людину, власне, найбільш людського – культуротворчості, обмеживши її духовність і спричинивши "нездатність адекватно сприймати та оцінювати ті явища цивілізації та культури, що не вкладались у смугу життєвих пристрастей" [14]. Поступово, втрачаючи креативні потенції, особистість перетворюється на людину маси, продукт тотальної ідеологізації, яким влада може вільно маніпулювати [1, с.131-141]. Маса – це "чорна діра", куди "провалюється соціальне", бо споживачі масової культури є

лише статистичними одиницями і не беруть участі у соціальному житті, а відсторонено спостерігають за ним [2] з телеекранів та моніторів комп'ютерів.

Комп'ютер, який "мав увійти в кожен дім" [15] уже встиг звідти вийти у вигляді потративних ноутбуків, планшетів та мобільних телефонів. Бо ж доступ, накопичення та обробка інформації стають принциповою характеристикою і головною залежністю сучасного суспільства, що перетворюється на мережеве [5], а стосунки соціуму та особистості в інформаційну еру стають усе більш напруженими. Адже, з одного боку, Інтернет створює паралельну реальність, надає безмежний доступ до інформації та додаткові можливості реалізації творчих та інтелектуальних потенцій людини, а з іншого – краде в людини час і заміщує живе спілкування віртуальним. Людина може поєднувати "віртуальне" життя зі "справжнім", або ж замінити справжнє на існування у всесвітній павутині. Комп'ютер стирає географічні та часові межі, дозволяючи розширювати коло і способи спілкування, обміну інформацією, створюючи нові унікальні механізми взаємопроникнення та синтезу культур. І в той же час створює новий світ – світ розмитой індивідуальної ідентичності. Співбесідники в соціальних мережах можуть ніколи не бачити один одного і зважати лише на Інтернет-образ, який сама ж людина і продукує. Віртуалізація життя людини пригнічує, "затирає" її за логінами-паролями-образами, вона й сама більше не знає де вона справжня: перед монітором чи поза ним.

Ця соціокультурна ситуація змушує людину знову шукати саму себе, вигадуючи нові соціальні ролі, засоби та методи освоєння дійсності. Відмова від віртуального світу загрожує людині інформаційним вакуумом. Відтак, необхідне переосмислення ролі комп'ютерно-інформаційних технологій для подальшого розвитку суспільства та дослідження психоаналітичного потенціалу соціальних мереж, аксіологічних та гносеологічних ресурсів.

Саме завдяки бурхливому розвитку комп'ютерних технологій, віртуальної реальності, штучного інтелекту, клонування і створення робото-людей новим об'єктом розумування постає синтезована комп'ютеризовано-віртуалізована особистість. Численні дослідники з'ясовують: що буде, якщо відділити мозок від тіла і змусити його управляти нервовими закінченнями через суперкомп'ютер чи складну систему мікропередатчиків, створюючи повню ілюзію, що мозок і надалі володіє тілом, "відчуває будь-яку ситуацію", або ж створити машину з виробництва досвіду, що "забезпечить будь-яке переживання" [7]. Подібне ми вже бачили у фільмах "Матриця", "Аватар", "Я-робот", "Штучний інтелект", "Вихідний код", тощо.

Х.Патнем вважає доволі реальною перспективу, коли комп'ютер регулюватиме: які спогади залишати людині, а які – ні; Д.Деннет замислюється: якщо датчики, що з'єднують тіло і мозок, відмовлять, де буде особистість: разом із мозком чи у тілі? Д.Девідсон з'ясовує: де залишається особистість – у тілі людини чи у її соціальних зв'язках? Р.Нозік переконує, що "підключитися до машини – це своєрідне самогубство" [7]. Та сучасна людина, ніби, зростається з мобільним телефоном, комп'ютером, Інтернетом, WI-FI, що стають частиною її життя і неї самої. Сама ж вона перетворюється на "симулякр" – новий антропообраз, який симулює (мімікрує), щоб вижити, але насправді не є особистістю, він – бездушна її копія, яка розділила людину на численні образи, що змінюються заради власного виживання [2]. Чи зможе Homo Novus усвідомити, що це, насправді, – лише частина того, що раніше було людиною? Бо ж відходячи від принципів гуманітарного знання, особистість впадає у повну залежність від маніпулятивної культури; вона лише виконує вимоги, встановлені позалюдським інтелектом, що призводить до духовного спустошення людини, розпаду цілісного сприйняття життя, без якого немає розуміння її смислу [13].

Себе та одвічні аксіоорієнтації особистість втратила, коли соціум став суспільством надмірного споживання. Соціально інфантильна людина у прагненні жити "одним днем", але обов'язково з комфортом, перетворила переважну більшість придбань на демонстраційні – виключно заради фіксації власної купівельної спроможності, самоствердження чи самого процесу. Ж.Дельоз та Ф.Гваттарі називають це хворобою, що є наслідком "шизоїдної природи людини". У процесі масового і, переважно, бездумного споживання у прагненні бути подібною до інших, людина втрачає себе. Нестримне паразитичне споживання продуктів та ресурсів заважає людині насолоджуватися тим, чого вона вже досягла і є живим свідченням виродження країн [11] і

людства загалом. Вихід із ситуації пандемічного консьюмеризму – знову почати жити за потребою, а не бажаннями, відновивши гармонійні стосунки з природою, суспільством і самим собою, пропонували Ж.Бодрійяр, Д.Ванн, Т.Нейлор, Дж.Хіз, Е.Поттер, В.Федотова та інші. Парадокс у тому, що людство, усвідомлюючи консьюмеристичну кризу та її очевидні наслідки, продовжує нарощувати рівень та об'єми споживання.

Це викликає побоювання за майбутнє людства й вимагає шляхів корекції, яких, власне, і повинна надати *філософія виживання*. Це може бути заклик М.Бердяєва, В.Вернадського, К.Цюлковського до розширення свідомості до космічного, ноосферного рівня. Чи теорія К.Ясперса про головну турботу про збереження природи самої людини: "людина може втратити себе і людство непомітно для самих себе чи в результаті страшних катастроф – вступити в стадію нівелювання та механізації, в життя, де немає свободи та ... гуманності" [18, с.160-162], або ж ідея "керованої автоеволюції" Л.Лескова, за якою вже не людина йтиме за еволюційними процесами, а навпаки – змушуватиме біологію пристосуватися до власних вимог, що цілком можливо, зважаючи, що людина вже навчилася удосконалювати своє тіло (хірургія, протезування, генетичні та неосвгенічні експерименти) [8]. Чи "філософія виживання" С.Сидоренко, яка має "розробити концепцію виживання людства на основі визнання гуманістичних загальнолюдських цінностей; виробити такий світогляд, ядром якого повинна бути нова екологічна свідомість" [12, с.136].

Більшість дослідників умовою виживання людства називають новий еколого-моральний імператив та етичне ставлення до природи, та, на нашу думку, створення Номо Novus має розпочатися з переосмислення свого власного місця, ролі, призначення у світі. Людина має зробити власну відповідальність загальноцивілізаційно-глобальним імперативом, бо ж і сучасний стан екології, ступінь технізації та комп'ютеризації, знеособленості, універсалізації образу людини, а відтак, втрата людської ідентичності – наслідок безвідповідального ставлення Номо Sapiens до своєї свободи. І саме питання про якісну трансформацію цивілізаційних аксіоустановок має стати ядром для філософії виживання. "Якщо ми хочемо зараз приборкати технічну революцію і направити людство до гідного його майбутнього, то нам необхідно передусім подумати про зміну самої людини, про революцію в самій людині" [11]. Сьогодні вимагає нових варіантів саморозвитку людини та її взаємодії зі світом, природою, суспільством та соціокультурними феноменами, нової парадигми, що дозволить подолати ситуацію розмивання ідентичності людини, яка дедалі частіше стає носієм масової культури.

Тож футурологічні філософські концепції в умовах накладання антропологічної та екологічної кризи, мають запропонувати новий варіант саморозвитку людини, яка заради власного виживання повинна синтезувати загальнолюдські та особисті цінності, адаптувавши їх до соціокультурної дійсності, а бажання врятувати світ зробити загальнолюдською практикою. Ретранслятором нових цивілізаційних орієнтирів має стати *філософія виживання*, яка, щоб знайти вихід з кризового стану інформаційного суспільства, має подолати "філософську інерцію" сократичної культури, що ґрунтується на визнанні пріоритету загального блага. Тепер же благо ототожнюється з виживанням [14]. Філософія ж має віднайти у всіх можливих течіях і цінностях, спосіб утвердження прав і свобод окремого індивіда в інтересах оновлення та збереження людства, що дозволить зупинити процес втрати антропоідентичності та самовизначення, подолати кризу культури та суспільного розвитку, глобальні проблеми сучасності. Подібна ідея зустрічається і в інших дослідників. Наприклад, А.Чхейало вбачає, що "на зміну "суспільству ризику" має прийти "суспільство виживання" ... проте, виживання не має бути інструкцією зі збереження життя окремого індивіда в конкретній ситуації" [17, с.132]. На нашу ж думку, порятунок всього людства, повинен розпочатися саме з чіткого усвідомлення конкретної особистості. Що вона має зробити сьогодні для того, щоб дати собі шанс вижити завтра. При чому *філософія виживання* повинна бути не надскладним збірником правил, а дієвим механізмом збереження, насамперед власної ідентичності та людського способу життєдіяльності.

Для цього філософії необхідно змінитися й самій. Вона вже почала трансформуватися, поступово перетворюючись на поп-філософію, що доступно і спрощено пояснює класичні поняття філософії, довільно поєднує методи та обирає дослідження на межі раціональних та ірраціональних теорій. І для того, щоб донести сучасній людині, яка вимушена жити у

шаленому темпі безперервних змін [10, с.215] і якій ніколи перевіряти достовірність подібних вчень, *філософія виживання* має бути не лише раціоналістичною, а й езотеричною, релігійною, працювати на межі онтології, гносеології та аксіології, використовуючи весь набір філософських категорій. Вона має бути доступною – складну мову філософії замінити зрозумілими синтаксично-лінгвістичними конструкціями (що вже робить поп-філософія) для переважної більшості людей. І постати новою ідеологією, в основі якої – пріоритет духовних цінностей над матеріальними [3].

Заради виживання людства за умов, коли людина регулює сьогодні на планеті життя, включаючи і власне [11], в ситуації деструкції усталених аксіоорієнтацій, занепаду гносеологічних традицій, що спричинили кризу духовності та втрату людської ідентичності, в авангард виходять смисложиттєві проблеми, а *філософія виживання* має перетворитися з науково-теоретичного вчення на дисципліну, якщо не практичну, то, принаймні, максимально наближену до такої, запропонувавши реальні варіанти подальшого розвитку людства і способи їх впровадження.

Висновки. Рецепти виходу з кризових глобальних та антропологічних ситуацій десятиліттями пропонують численні дослідники та організації, та у цих концептах немає єдності і дієвого механізму впровадження. Завдання *філософії виживання* – максимально синтезувати вимоги задля порятунку людства і спрямувати свої зусилля на вирішення практичних завдань, а тому вона має бути більш агресивною та наполегливою, не лише декларувати можливі варіанти розвитку людини та світу, обмежуючись науковими дослідженнями та пропозиціями. Звісно, не йдеться про варіант П.Хоукена, Дж.Огілві і П.Шварца, які вважають, що покращення суспільства може викликати тільки шок, яким у сучасних умовах може бути ядерний конфлікт із загибеллю мільйонів людей. Мовляв, після цього керівники держав негайно розпочнуть ядерне роззброєння, а сама ядерна криза викличе переоцінку цінностей, посиляться гуманістичні тенденції [6, с.765-766]. Але цілком адекватно виглядає вимога змінити рекомендаційний тон на конкретну вимогу до політичних та державних діячів негайно вживати конкретних заходів. Адже зміна законодавства, зокрема податкового, була б значно ефективнішою за численні наукові розвідки.

Література

1. Арндт Х. Истоки тоталитаризма / Х.Арндт. – М.: ЦентрКом, 1996. – 672 с.
2. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрійяр. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2004. – 230 с.
3. Волков Ю. Г. В поисках новой идеологической парадигмы / Ю.Г. Волков // Социально-гуманитарные знания. – 2003. – № 2. – С.80-100.
4. Горбачев М. Грани глобализации. Трудные вопросы современного развития / М.Горбачев. – М.: Альпина Паблшер, 2003. – 592 с.
5. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М.Кастельс. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 324 с.
6. Политология / [Кирилук Ф.М., Обушний М.И., Хилько М.И. и др.]; – К.: Здоровье, 2004. – 776 с.
7. Кулик А. 10 мысленных экспериментов современной философии / А.Кулик. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://rusrep.ru/article/2012/06/18/fylosofy>
8. Лесков Л.В. Путь человечества – вечная эволюция / Л.В. Лесков // Наука и религия. – 2004. – №6. – С.6-10.
9. Надольний М.І. Потреби людини: цивілізаційний аспект дослідження / М.І. Надольний // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 3. – С.29-50.
10. Новикова Л. И. Русская философия истории / Л.И. Новикова, И.Н. Сиземская. – М.: Аспект-Пресс, 2000. – 400 с.
11. Печчеи А. Человеческие качества / А.Печчеи [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://igrunov.ru/cat/vchk-cat-bibl/articles/peccei/>
12. Сидоренко С.В. Філософія виживання людства у глобалізованому світі / С.В.Сидоренко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2006. – № 55. – С.130-137.
13. Скворцов Л.В. Информационная культура и цельное знание / Л.В.Скворцов. – М.: Изд-во МБА, 2011. – 440 с.
14. Сноу Ч. Две культуры / Ч.П. Сноу. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ido.rudn.ru/ffec/philos/chrest%5Cg13%5Csnow.html>
15. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2008. – 560 с.
16. Чхейло А.А. Потенціал виживання людини в умовах песимістичних перспектив / А.А.Чхейло // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2012. – №1 (81) – С.58-61.

17. Чхеайло А. А. Соціально-філософський зміст категорії «виживання» в інформаційному суспільстві / А.А.Чхеайло // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗДІА, 2010. – № 40. – С.123-132.
18. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.

Elena Tsyntila

"Philosophy of survival" as a condition of modern person's identity

The author investigates the problem of survivals of person and humanity in the conditions of computerization, virtualization, ecological and social crisis, total domination of the mass culture and loss of own identity and to the attempt of return to this identity by means of new orientation of axiology that philosophy of survival must offer.

Keywords: survival, identity, ecology, virtualization, computerization, society, consumerism, person, personality, society, culture, philosophy, axiology.

Елена Цинтила

«Философия выживания» как условие индентификации современного человека

Статья посвящена проблеме выживания человека и человечества в условиях компьютеризации, виртуализации, эко-социального кризиса, тотального господства массовой культуры и утраты самоидентичности человека и попытке возвращения к этой идентичности с помощью аксиологических установок, которые должна предложить философия выживания.

Ключевые слова: выживание, человек, личность, идентичность, экология, виртуализация, компьютеризация, консьюмеризм, общество